

Lunds universitet
Historiska institutionen
HIS K01
Examinator: Wiebke Kolbe
Handledare: Yvonne Maria Werner
Tid och plats: LUX sal B352, 15 januari 2015 8.15-10

Samhällsideologi och framtidsvisioner i bildtidningen *Signal*

- en kvalitativ textanalytisk undersökning

Joakim Engqvist

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	3
<i>1.1 Syfte och frågeställning.....</i>	<i>3</i>
<i>1.2 Metod och teori</i>	<i>4</i>
<i>1.3 Avgränsningar och upplägg.....</i>	<i>6</i>
<i>1.4 Tidigare forskning.....</i>	<i>7</i>
2. HISTORISK BAKGRUND OCH KONTEXT	10
3. SAMHÄLLSVISIONER OCH GENUS I <i>SIGNAL</i>	14
3.1 MÄN OCH KVINNOR – RELATIONEN MELLAN KÖNEN	14
3.2 DEN NYA KVINNAN	16
3.3 EUROPATANKEN – EN TYSK UPPGIFT.....	18
3.4 TYSKLAND I FRAMTIDEN – VISIONER OCH IDEOLOGIER	22
4. SAMMANFATTNING OCH RESULTAT	28
<i>Den nationalsocialistiska ideologin i Signal.....</i>	<i>28</i>
<i>Framtidsvisionerna och Europatanken.....</i>	<i>30</i>
<i>Familjen och relationen mellan män och kvinnor</i>	<i>31</i>
<i>Rasfrågan och det svenska och nordiska</i>	<i>32</i>
5. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	33
<i>Källor</i>	<i>33</i>
<i>Litteratur</i>	<i>33</i>

1. Inledning

Propaganda och förmågan att påverka människors omdöme är något som makthavare och maktsökare har försökt att bemästra genom världshistorien. En handfull minnesvärda krigshändelser har etsat sig fast mer än andra. Andra världskriget är just en sådan händelse. Tyskland med det nationalsocialistiska arbetarpartiet (NSDAP) visade under 1900-talets första hälft att människan är i stånd att utföra de mest fasanfulla och fruktansvärda handlingar. Ett vapen som utnyttjades och användes flitigt av Adolf Hitler och hans följeslagare var politisk propaganda, med vars hjälp man spred den nationalsocialistiska ideologin och dess framtidsvisioner och rasistiska människosyn i Tyskland såväl som i det övriga Europa. Smutskastning och förlöjligande av andra nationer gick hand i hand med lovord och hyllningar av det egna tyska fosterlandet. Rasgemenskap är en viktig byggsten i denna ideologi, och detta rasband var en viktig byggsten i den propaganda som riktades mot Skandinavien och speciellt då mot Sverige.¹ Under andra världskriget var den svensk-språkiga versionen av den tyska Bildtidningen *Signal* ett viktigt redskap i denna propagandaverksamhet.²

1.1 Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet med min undersökning är att visa vilka framtidsvisioner som framträdde i den svenska versionen av propagandaskriften *Signal* och vilken roll den nationalsocialistiska ideologin spelade i detta sammanhang. Jag kommer att utgå från följande frågor:

- *Vilka framtidsvisioner presenteras i tidningen? Vilken roll spelar Europatanken i detta sammanhang?*
- *Hur framställs familjen och relationen mellan män och kvinnor?*
- *Vilken betydelse tillmäts det svenska och det nordiska? Vilken roll spelar rasfrågan?*

¹ Birgitta E. Almgren, *Drömmen om Norden: nazistisk infiltration i Sverige 1933-1945*, Stockholm 2005, s.13-20

² En översiktlig presentation av denna tidning ges av Klaus-Richard Böhme, Bosse Schön, *Signal – Nazitysklands propaganda i Sverige 1941-45*, Stockholm 2005, s. 6-16.

1.2 Metod och teori

Krig, som i äldre tider skapade nya möjligheter för försörjning och dessutom gav ära och ryktbarhet, har en direkt koppling till historiska manlighetsattribut. Äventyrslystnad, militärisk gemenskap och möjligheten att bidra till att öka den egna gruppens eller folkets makt och rikedom spelar en viktig roll i detta sammanhang. För att nå detta mål krävs ”manliga” dygder som mod, styrka etc. Historikern George L. Mosse behandlar med hjälp av historiska exempel dessa manliga attribut och deras utveckling genom historien och visar att vissa av äldre tiders dygdeideal som exempelvis styrka, ära och mod lyfts fram än idag. Han beskriver denna utveckling som evolutionen av en stereotyp som har blivit till norm.³ Jag kommer att anknyta till detta teoretiska perspektiv genom att analysera vilka manliga attribut och stereotyper som förekommer i de valda artiklarna i *Signal* och vilken funktion dessa fyller. Min utgångspunkt är här att den nationalsocialistiska ideologin har en manlig och patriarkal prägel och att detta präglar de framtidsvisioner och ideal som presenteras i mitt material.

I boken *Nazi Culture: Intellectual, Cultural and Social Life in the Third Reich* behandlar Mosse också den nationalsocialistiska ideologin i stort, dess genusideal och samhällssyn. Han framhåller här att även om denna ideologi sedan framstår som sedan länge övervunnen, lever vissa av dess tankar och värderingar kvar. Även om det för oss idag kan tyckas svårt att förstå hur någon kunde attraheras av nazismens budskap är det ett faktum att miljoner människor ställde sig bakom Hitler och de idéer han förespråkade. Han visar hur Hitler framställs som en frälsargestalt som menades ha räddat Tyskland ur den nöd som rådde efter första världskriget, och vars närmaste män ses som apostlar. Mosse analyserar den nationalsocialistiska ideologin och hur den propagerades, och han visar vad det var som fick den att framstå som lockande i dåtidens Tyskland. Just propagandadimensionen är viktig att ta fasta på i min undersökning.⁴

Vad gäller metod kommer jag att göra en kvalitativ textanalys av ett antal artiklar i Bildtidningen *Signal*. Då detta material har karaktär av propaganda kommer jag att dels ta sikte på det propagandistiska budskapet, dels undersöka vilka olika medel som används i texten för att förmedla ett visst, ofta underliggande budskap samt manipulativa drag i framställningen av

³ George L. Mosse, *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*, New York Oxford, 1996, s. 3-17, 107-121.

⁴ George L. Mosse, *Nazi Culture: Intellectual, Cultural and Social Life in the Third Reich*, London 1966, särskilt kapitel 1-4, s. 1-132.

ideologier och framtidsvisioner. I min analys kommer jag att anknyta till de metoder för textanalys som Lennart Hellspong utvecklat. Han presenterar en rad olika typer av textanalyser som propagandanalys, strukturell analys, retorisk analys och ideologikritisk analys. För min undersökning framstår propagandanalys och ideologikritisk analys som de mest lämpliga metoderna. Analysmaterialet är en tidskrift där läsaren medvetet bokstavligen bombarderas av propagandatexter av alla de slag.⁵ Min analys kommer att ta sikte på hur man i *Signal* försöker påverka och övertyga sina läsare genom olika budskap och vilka ideologiska påståenden och tankeramar som präglar dessa. Det gäller alltså att försöka komma åt det underliggande budskap som de valda texterna förmedlar.

Propagandanalysen är kanske den mest påtagliga av analysmetoderna i denna undersökning. Syftet är att undersöka vilka redskap som används för att nå ut med ett specifikt budskap, vilket ofta sker med sådan finesse att dess egentliga mening är svår att urskilja och kritisera. Vid studiet av politiska texter är detta en vanlig analysmetod, liksom också då man studerar reklam av olika slag. Det handlar om att undersöka vilka medel som använts för att förstärka eller förenkla budskapen i de analyserade texterna. Detta kan ske genom förtätning, så att texten ska bli enklare att minnas och svårare att kritisera eller genom förklädnad för att dölja det bakomliggande propagandistiska syftet. Det är vidare viktigt att ta fasta på om vissa ord eller fenomen förs fram med emfas, om vissa påståenden hävas på ett kategoriskt sätt, om det görs konkretioner i förstärkande syfte samt förekomsten av känsloladdade uttryck i syfte att förstärka textens budskap. Propagandistiska texter är ofta manipulativa och partiska och syftar till att få sina mottagare att tycka och tänka i en viss riktning och det finns därför ingen plats för öppenhet eller allsidighet, som skulle kunna uppmuntra till självständig reflexion.⁶

Den ideologikritiska analysen har till syfte att få fram textens sociala och ideologiska funktioner. Här gäller det att ta fasta på textens genre, alltså de konventioner som gäller för innehåll, form och stil, och identifiera ”signalord”. Det handlar om värdeladdade ord och den innebörd de ges i texten samt vilka konnotationer och betydelsekopplingar som görs. Begreppen frihet och rättvisa är alltid positivt laddade men kan beskrivas på många olika sätt och kopplas till olika ideologier. Vidare är det viktigt att lyfta fram partiska beteckningar och systematiseringsprinciper eller klassifikationssätt. I det första fallet handlar det om benämningar av före-

⁵ Lennart Hellspong, *Metoder för brukstextanalys*, Lund 2001, s. 61-140.

⁶ Hellspong 2001, s. 125-129

teelser som kan tolkas på olika sätt. Det som från en utgångspunkt framstår som terrorism är från en annan en frihetskamp. I det andra fallet handlar det om indelningar i ”vi” och ”de”. Frågan blir alltså vilka grupper som ingår i vi-gruppen och vilka som inte gör det samt vilka fiendebilder som målas upp.⁷

Jag kommer alltså att inrikta analysen på de valda artiklarnas tematik, värdeladdade signalord, ideologiska kopplingar, kategoriseringar och fiendebilder. Syftet är att identifiera propagandabudskapet med dess framtidsvisioner och hotbilder. Språkets användning är väsentlig i sammanhanget då författaren med hjälp av diverse laddade ord och uttryck kan göra budskapet mer tilltalande, framkalla känslor av sympati eller avsky samt fungera som en mobiliserande kraft. Det är också viktigt att undersöka om texten ifråga presenterar en konsekvent bild eller om det finns tecken på motsägelser samt om det ideologiska budskapet är öppet eller höljt i ett dunkel av tvetydighet?

1.3 Avgränsningar och upplägg

Jag har valt att avgränsa mig till ett antal artiklar i utgåvor av bildtidning *Signal* från 1941 till 1945 för att få en bred bild av dess innehåll. Jag har med sikte på ideologier och framtidsvisioner valt ut tio artiklar från undersökningsperioden, vilka behandlar genusideal och genusrelationer, Europatanken och Tysklands roll i det nya Europa. Då varje utgåva är unik och behandlar allt ifrån mode till olika krigshändelser har jag valt ut artiklar som på olika sätt berör dessa teman. Dessa artiklar har analyserats i enlighet med den valda metoden och teoretiska ramen och i ett sammanfattande kapitel kommer de att sättas i relation till tidigare forskning på området och dess resultat. Själva undersökningen är tematisk och är indelad i fyra underkapitel. De två första handlar om genuspolitik och familjerelationer, medan de två avslutande kapitlen fokuserar på den nazistiska Europapolitiken och framtidsvisioner kopplade till denna.

En viktig utgångspunkt för min undersökning har varit Klaus-Richard Böhme och Bosse Schöns verk *Signal – Nazitysklands propaganda i Sverige 1941-45*, vilket bygger på samma källmaterial som det jag använt. Jag har dock en annan frågeställning än dessa forskare, vars arbete dessutom har en i första hand kartläggande funktion. Boken består av en inledning där den tyska propagandan och Bildtidningen *Signal* presenteras och av faksimiltryck från den

⁷ Hellspång 2001, s. 125-140.

svenska utgåvan av tidningen. Beteckningen bildtidning syftar på att den var rikt illustrerad med bilder. Jag har emellertid valt att fokusera på texterna. Det var det tyska överkommandot (Oberkommando der Wehrmacht, OKW) som var den organisation som var ansvarig för framtagningen och skapandet av tidningen. Propagandaministeriet hade överlåtit ansvaret rörande propaganda i koppling med sådant som skulle komma att beröra krigsansträngningar. Uppgiften fick OKW lagt på sitt bord bara månader innan kriget bröt ut. Beslut fattades att en tidning med syfte att sprida propaganda utanför rikets gränser skulle ges ut. Namnet *Signal* valdes då ordet i sig har ungefär samma innebörd i flertalet länder. Vidare kan det vara av betydelse att veta att tidningen gavs ut med 14 dagars mellanrum mellan varje nummer under perioden april 1941 till mars 1945. Den innehöll 40-48 sidor per nummer och bilderna var oftast i färg vilket förstärkte bilden av seriositet som skulle genomsyra innehållet. 1941-1942 var bildtidningens gyllene tid med otaliga utgivningsexemplar, men efter diverse krigshändelser där Tyskland hade fått se sig besegrade dalade intresset i kombination med rapporter om mordet på judar och andra övergrepp på civilbefolkningen.⁸

1.4 Tidigare forskning

Gunnar Richardson behandlar i sin bok *Beundran och fruktan. Sverige inför Tyskland 1940-1942* kontakterna mellan Sverige och Tyskland inom olika yrkesområden i början av andra världskriget. Han lyfter fram såväl de officiella som de inofficiella förbindelserna och diskuterar dem i relation till Sveriges neutralitetspolitik. Vidare belyser han den svenska eftergiftspolitikens gentemot Tyskland och diskuterar frågan vilka alternativ den svenska regeringen hade och vad som hänt om Sverige inte hade gått med på att låta tyskarna använda landet för diverse ändamål.⁹

Jan Linders analyserar i sitt arbete *Andra världskriget och Sverige – Historia och mytbildning* den svenska neutralitetspolitiken under kriget och visar att statsminister Per Albin Hanssons och hans samlingsregering inte bedrev en så neutral politik som den gav sken av. Också han resonerar kring frågan vilka alternativ som kanske funnits i de olika skedena av kriget och visar vilka överväganden som låg till grund för den svenska utrikespolitiken. Vidare tas debatten om förintelsen upp och vad som är sanning och vad som är myt.¹⁰

⁸ Böhme & Schön, 2005.

⁹ Gunnar Richardson, *Beundran och fruktan – Sverige inför Tyskland 1940-1942*, Stockholm 1996

¹⁰ Jan Linder, *Andra världskriget och Sverige. Historia och mytbildning*, Stockholm 1997

Liksom Richardson ger han en bild av stämmningsläget i Sverige under andra världskriget, vilket fungerar som en utgångspunkt för min analys tidskriften *Signal* och dess propagandaverksamhet i Sverige. Detta tema har tidigare behandlats i Klaus-Richard Böhmes och Bosse Schöns samlingsverk *Signal – Nazitysklands propaganda i Sverige 1941-1945*. Boken har karaktär av en dokumentation av ett antal artiklar i *Signal*, vilka presenteras och kommenteras. Boken inleds med ett kapitel om *Signal*s uppkomst och det politiska klimat som rådde före, under och efter dess utgivning. Klaus-Richard Böhme redogör för tidningens propagandaverksamhet i Sverige i sitt kapitel ”*Signal i Sverige*.”¹¹

Också Birgitta Almgren tar i sitt arbete *Drömmen om Norden: nazistisk infiltration i Sverige 1933-1945* upp den tyska propagandan i Sverige under den nationalsocialistiska eran. Hon behandlar bland annat partidagen i Nürnberg i september 1937, där Hitler talade om Tyskland som en bärare och bevarare av en högre kultur och om betydelsen att sprida denna till andra besläktade nationer. Hon redogör för hur den nationalsocialistiska kulturpolitiken skiftade fokus från inrikes till utrikes propaganda och vilken betydelse detta fick för den tyska verksamheten i de nordiska länderna. Denna tyska propagandakampanj riktade sig särskilt mot Sverige. Almgren diskuterar också frågan om orsakerna till nazismen framgångar. Makt, magi, estetik och retorik framställs i detta sammanhang som de mest effektiva medlen i den nationalsocialistiska propagandan. Genom anspelning på traditionella värden gav man människor hopp i en miserabel tid. Längtan och livsglädje är två andra viktiga ingredienser i den nazistiska propagandan, och de storslagna framtidsvisioner som presenterades lockade den tyska befolkningen.¹²

Ett annat arbete som visat sig betydelsefullt för min undersökning är den av Karen Hagemann och Stefanie Schüler-Springorum utgivna antologin *Home/front: the military, war, and gender in twentieth-century Germany* som tar fasta på sambandet mellan militärmakt, krig och genus under 1900-talet. Här diskuteras bland annat kvinnornas roll i krigsinsatserna och hur detta påverkade genusordningen och synen på relationen mellan könen. Antologin innehåller flera viktiga aspekter som går att applicera på min uppsats. Här skildras förvärvsarbetande kvinnors vardag under första världskriget och hur de kom att framstå som förebilder och re-

¹¹ Böhme & Schön 2005, s. 6-16

¹² Almgren 2005, s. 13-25

presentanter för civilbefolkningen. Jag har främst använt mig av Karen Hagemanns introduktion och av Thomas Kühnes artikel. Den förstnämnda innehåller en allmän redogörelse för tematiken som sådan, medan den sistnämnda belyser hur kriget påverkade genusordningen och relationerna mellan män och kvinnor.¹³

¹³ Karen Hagemann, "Home/Front. The Military, Violence and Gender relations in the Age of the World Wars; Thomas Kühne, "Comradship. Gender Confusion and Gender Order in the German Military, 1918-45": Karen Hagemann, Stefanie Schüler-Springorum (eds), *Home/front: the military, war, and gender in twentieth-century Germany*, Oxford 2002, s. 1-42, 233-254.

2. Historisk bakgrund och kontext

Det politiska klimatet under 1900-talet fram till andra världskrigets utbrott utmynnade i ett av historiens mest välkända och brutala krig med folkmord, terrorbombningar, tvångsvisa folkomflyttningar och många miljoner döda. Ett vapen som användes under denna krigsföring var den mot utlandet riktade propagandan, vilken syftade till att vinna sympatier för det egna landet, dess krigsinsats och krigsmål. Det neutrala Sverige var föremål för sådan propaganda både från allierat håll och från Tyskland. Bildtidningen *Signal*, vilken kom ut även i en svensk upplaga, var ett redskap för den propaganda som spreds ifrån Tyskland.

Den svenska samlingsregeringen under ledning av socialdemokraten Per Albin Hansson förde under andra världskriget en neutralitetspolitik vars syfte var att hålla landet utanför kriget och som hade ett brett stöd från den svenska befolkningen som fruktade såväl det nationalsocialistiska Tyskland som det kommunistiska Sovjetunionen. Sveriges neutrala hållning har i efterhand rönt en hel del kritik, vilket historikern Jan Linder i sitt verk *Andra världskriget och Sverige* sammanfattar på följande sätt:

I ljuset av avslöjandens av nazisternas systematiska judeutrotning har dock under senare år framkommit en hel del litteratur som utifrån Förintelsens perspektiv ifrågasätter den politik som Sverige förde gentemot Hitlertyskland.¹⁴

Ovanstående citat är hämtat från Linders förord, där han ifrågasätter Sveriges neutralitet. Han lyfter fram Sveriges export av järnmalm till Tyskland och transiteringen av hundratusentals tyska soldater genom landet som två stora neutralitetsmotsägelser. Denna redogörelse för det politiska klimat som rådde i Sverige är en intressant infallsvinkel. Statsministern Per Albin Hansson och samlingsregeringen ledde dock Sverige igenom kriget med stor tillförsikt under parollen: ”Vår beredskap är god”¹⁵ Per Albin Hanssons försiktiga utrikespolitik och hans ovilja att diskutera och/eller kritisera den utrikespolitik som bedrevs under denna period har i efterhand kritiserats och öppnat för många funderingar och diskussioner. Berodde den möjligheten på en politisk osäkerhet eller rent av på feighet, frågar sig historikern Gunnar Richardsson,

¹⁴ Linder, 1997, s. 5

¹⁵ Linder 1997, s. 19

som undersökt den svenska neutralitetspolitiken och Sveriges agerande under andra världskrigets utveckling.¹⁶

Från en dåtida tysk utgångspunkt framstod, vilket bland andra Almgren visat, Sverige som det viktigaste landet i Norden, ett land befolkat av ”nordiska stamfränder av germansk ras” där ”hjaltekungar” som Gustav II Adolf och Karl XII hade regerat. En viktig del av den nationalsocialistiska regimens framtidsplaner gick ut på att förena Europa i ett germanskt storrike. För att nå detta mål var de vetenskapliga kontakterna av yttersta vikt, och man inriktade sig på att via skolor och universitet sprida sin ideologi till Europas länder. Det bedrevs en organiserad propagandaverksamhet riktad mot Norden, och framförallt mot Sverige. Planen var att infiltrera och påverka till den nya regimens favör. Man inriktade sig här på etablerade kulturorganisationer. Denna verksamhet, vars syfte var att stärka gemenskapen med de germanska stamfränderna i Norden, var enligt Almgren dock inte särskilt framgångsrik, och den nazistiska propagandan skapade i många kretsar skräck och avsky snarare än sympati.¹⁷

Den nationalsocialistiska epoken i Tyskland varade endast från 1933 till 1945, alltså tolv år. Dess efterdyningar och påverkan på 1900-talets historia är således väldigt stor i förhållande till den förhållandevis korta tid som regimen varade. Det finns en mycket omfattande forskning om denna period i Tysklands historia, vilken å ena sidan framställt nazismen som demokratis största fiende och å den andra lyft fram dess modernitet.¹⁸ Norden och Tyskland tillhör samma kulturkrets, och litteratur, konst, filosofi och musik är exempel på områden där ett ömsesidigt kulturutbyte ägde rum och gemenskapen i tankesätt och handlingar varit tydlig. Tyskland sågs från 1800-talet och framåt av många svenskar som ett ”mönsterland” där diktare och tänkare filosoferade om livets stora frågor, och det tyska språket hade en stark ställning i det svenska utbildningssystemet. Den svenska hållningen till det nationalsocialistiska maktövertagandet 1933 var ambivalent. Många av de tyskorienterade svenskar som till en början varit positiva ändrade senare uppfattning. För dem utgjorde utvecklingen i Tyskland ett problem. Detta gällde också för svenska universitet och högskolor, som sedan länge haft nära

¹⁶ Richardsson 1996, s. 191

¹⁷ Almgren 2005, s. 16, 50-52

¹⁸ Johan Östling, *Nazismens sensmoral. Svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdyning*, Stockholm 2008, s. 17

kontakter med tyska universitet och forskningsinstitut och som ordnade resor dit som en del av diverse utbildningar.¹⁹

Drömmen om Norden är en gammal tysk tradition med vyer av röda hus med vita knutar omringat av berg och sjöar. Det fanns en föreställning om Norden som ett urhem för de germansk-nordiska förfäderna. Liknande idéer frodades också i de nordiska länderna, men när de sammankopplades med nazistiskt tankegods var det många som reagerade negativt och tog avstånd från den tyska propagandan. Professorer vid universiteten med kopplingar till Tyskland påpekade gång på gång detta för sina tyska kolleger och framhöll sina landsmäns ovilja att politiskt engagera sig för Tysklands sak i Europa.²⁰

Relationerna mellan Tyskland och Sverige var, som bland andra Richardson framhållit, goda. Sveriges officiella utrikespolitik grundade sig i ”den stränga och strikta neutraliteten” som manifesterade neutralitetspolitiken. Detta förhindrade dock inte indirekt stöd till Finland efter det sovjetiska anfallet 1939. I förhållande till kriget mellan Tyskland och västmakterna förhöll sig den svenska regeringen neutral opartisk i sina politiska uttalanden. I samband med Sovjetunionens anfall förklarade sig Sverige vara ”icke krigförande” utan att ange en neutral hållning. Denna syn på utrikespolititikens utveckling i Europa fortsatte att prägla Sveriges uttalanden gentemot Tyskland, vilket enligt Richardson fick till följd att den officiella svenska utrikespolitiken inte tog någon hänsyn till de ideologiska skillnaderna mellan det nationalsocialistiska Tyskland och de demokratiska västmakterna.²¹

Den nationalsocialistiska regimen bedrev en omfattande propagandaverksamhet i in- och utlandet. Många, däribland Almgren, har beskrivit den skickliga tyska propagandan och de nazistiska maktmanifestationerna i samband med partidagarna i Nürnberg och andra stora evenemang. Här presenterades regimens reformer och landvinningarna i en storslagen yttre ram med parader av olika slag, tal av Hitler och ovationer från de samlade folkmassorna. Man använde sig också av den senaste ljus-tekniken med oräkneliga strålkastare som skickade ljuspelare mot himmelen och belyste tusentals uniformsklädda män stående i perfekta formationer.²²

¹⁹ Almgren 2005, s. 20.

²⁰ Almgren 2005, s. 19

²¹ Richardson 1996, s. 192

²² Almgren 2005, s. 178

Kvinnor och män har genom historien haft olika uppgifter i samhället. Under 1900-talet uppluckrades denna uppdelning till följd av den arbetskraftsbrist som massmobiliseringen av männen förde med sig. Hagemann belyser denna utveckling med exempel från Tyskland. Kvinnorna övertog de frånvarande männens arbetsuppgifter både inom den offentliga och privata sektorn. Genom att sätta kvinnor i arbete på hemmaplan vid exempelvis fabriker som tillverkade krigsmaterial använde man kvinnors arbetsförmåga på en tidigare mansdominerad arbetsplats. Men denna utveckling mötte visst motstånd genom att den innebar att mannens roll som familjeförsörjare och hans auktoritet som familjens överhuvud ifrågasattes, och kritiker hävdade att kvinnans förvärvsarbete dessutom gjorde henne stressad och innebar en belastning både fysiskt och psykiskt.²³

²³ Hagemann 2002, s. 3ff.

3. Samhällsvisioner och genus i *Signal*

Bildtidningen *Signal* var en propagandaskrift som var avsedd att förmedla en positiv bild av det nationalsocialistiska Tyskland, dess krigföring och krigsmål. I Sverige gavs tidningen ut 1941-1945 och behandlade allt från modevisningar och köksinredningar till rapporter om krigshändelser och vapenproduktion. Som tidigare forskning visat var syftet att förmedla en vision av ett framtida enat Europa under tysk ledning. ”Det nya Europa” var ett slagkraftigt begrepp som omfattade en rad områden som familj, genusrelationer, hälsa, fritid etc. Familjen och dess utformning gavs en central roll där vissa kriterier var viktigare än andra. Det tyska hemmet tjänade här som en förebild för hur familjelivet skulle gestaltas. Det talades om hälsa och sjukvård och om behovet av sunda familjer som kunde bidra till befolkningsökning.

3.1 Män och kvinnor – relationen mellan könen

Hemmet och familjen spelade en central roll i nazisternas ideologi och framtidsvision. Detta genomsyrar en artikel från oktober 1942 med titeln ”I första hand ett hem åt barnen”, vars budskap är att hårt arbete leder till ett framgångsrikt liv och ett välmående hem. Trots att tillvaron till följd av krigets påfrestningar var svår och ekonomin otillräcklig upprätthöll tyskarna god arbetsvilja i hopp om ett bättre liv efter den hägrande slutsegern. I artikeln framhålls att grundvalen för en ljus framtid för Tyskland var sunda barnrika familjer. Hemmets utformning och design är ingående beskrivet liksom också det mentala klimat som skulle råda i alla tyska hem. Social trygghet, goda bostäder och barnrika familjer var ideal som genomsyrade den nationalsocialistiska framtidsvisionen. Enorma byggprojekt lanserade vilka skulle realiseras efter kriget. I artikeln framhålls stolt att Tysklands 18 miljoner lägenheter skulle växa till 24 miljoner.²⁴

Detta ligger i linje med tidigare forskning, där hemmet och familjen framhålls som en viktig byggsten i NSDAPs politiska agenda. Betydelsen av trygghet, samhörighet och välmående framhålls i de analyserade artiklarna. Familjen framställs som ett central fundament i det nat-

²⁴ ”I första hand: ett hem åt barnen”: *Signal* 1942:7

ionalsocialistiska samhällsbygget – den minsta men ändå den viktigaste byggstenen i det nya riket.²⁵

Den nazistiska familjeideologin anknöt till det borgerliga särartstänkandet med mannen som familjeförsörjare och kvinnan som hemmafru.²⁶ Men kriget och den brist på manlig arbetskraft som det medförde gjorde det nödvändigt att utveckla ett annat ideal. Detta kommer tydligt till uttryck i *Signal*. Ett exempel är en intervjuartikel från januari 1943 under rubriken ”Kvinnan med granaterna” som till stora delar handlar om en fabriksarbeterska i femtioårsåldern.²⁷ Hon beskrivs som gråhårig, kraftig och knotigt byggd, vilket relateras till det fysiskt krävande yrke hon har. Att tillverka granater och arbeta bland masugnar, valsverk, och gjuterier var fysiskt krävande. Det framhålls att:

... hade aldrig trott att det skulle gå så bra med kvinnlig arbetskraft. Nu kan man anställa dem utan svårigheter även på platser som alltid betecknats som rent karlagöra.²⁸

Ovanstående citat härrör från fabriksledaren på den arbetsplats där kvinnan är anställd. Det framhålls att den intervjuade kvinnan och hennes kvinnliga arbetskamrater är arbetarhustrur. Deras män har alltid arbetat hårt och själva har de blivit härdade av allt vardagligt slit. Att äga arbetsiver och gladeligen underkasta sig strikta arbetsuppgifter dagligen bevisar, heter det i artikeln, att det går alldeles utmärkt att ha kvinnor som arbetskraft, även där det rent traditionellt handlar om ”ren karlagöra”. Denna arbetarkvinnas familj beskrivs ingående. Budskapet är att alla medborgare på olika sätt arbetar för nationen i det ”tredje riket”. I detta fall arbetar man och hustru i samma fabrik som bidrar till Tysklands krigsinsats genom att tillverka krigsmateriel, deras båda söner tjänstgör som soldater och dottern är anställd på ett lokalt tryckeri. Fabriken ifråga var belägen i Ruhrområdet och denna familjesituation var, framhålls det, ingen ovanlighet.²⁹ Genom framställningen av en idealbild om hur en tysk familj såg ut, betonas viktiga uttryck och karaktärsdrag.³⁰

²⁵ Mosse 1966, s. 34, 88, 296

²⁶ Mosse 1966, s. 37

²⁷ ”Kvinnan med granaterna”: *Signal* 1943:1

²⁸ ”Kvinnan med granaterna”: *Signal* 1943:1

²⁹ ”Kvinnan med granaterna”: *Signal* 1943:1

³⁰ Hellspång 2001, s. 127

3.2 Den nya kvinnan

”Kvinnan i mannens ställe” är en artikel där det viktiga begreppet ”totalt krig” utreds med fokus på betydelsen för den tyska krigsinsatsen. Inledningsvis konstateras att krigsföringen i äldre tid oftast utkämpades enbart vid fronten med minimala civila offer och långt ifrån den civila befolkningen och dess hem. Detta förändrades i och med boerkriget, enligt artikelns författare. Med begreppet ”totalt krig” avses att det inte längre utkämpas enbart vid fronterna, utan att hela befolkningar dras med i kampen. I artikeln ges en redogörelse för den tyska företagshälsovården och dess positiva konsekvenser för den totala mobilisering av det tyska folket som nu skett i kampen mot den bolsjevism som hotade Europa.³¹ Språkbehandlingen i texten är intressant och författaren använder superlativer för att markera sakens betydelse och positiva innebörd.³²

Ett totalt krig kan föras endast av ett folk som utgör en andlig enhet och står på en gemensam ideologisk grundval. Allt det andra beror på detta. Den stegrade kraftutvecklingen är sedan bara en organisationsfråga: högsta krigsinsats, högsta produktionsprestation och högsta själsliga motståndskraft är ”totalt krig”.³³

Begreppet totalt krig myntades i början av 1943. Det är också nu som kvinnorna på allvar börjar överta manliga arbetsuppgifter på en rad betydelserika områden i samhället, många av dem med direkt koppling till det pågående världskriget. I artikeln ges en statistisk översikt över den ökande andelen kvinnor i kemiska företag, gummiverk, pappers- och konservenfabriker, grafiska yrken, trafikväsendet och i affärlivet. Inom vissa områden hade andelen kvinnor fördubblats.³⁴ Detta ligger i linje med det som Hagemann visat i sin undersökning om den tyska hemmafronten under andra världskriget. Kvinnor blev, framhåller hon, mer och mer involverade i arbetslivet, vilket stärkte deras ställning och ansvarstagande. Hon påpekar att denna utveckling, vilken markerade ett normbrott, togs emot med blandade känslor av såväl män som kvinnor och skapade spänning mellan könen. Kvinnorna fick en starkare ställning i civilsamhället, men många blev stressade av de fysiska och psykiska krav som nu ställdes på dem. Männen å sin sida fruktade för sin manlighet och auktoritet som familjens överhuvud.

³¹ ”Kvinnan i mannens ställe”: *Signal* 1943:9

³² Hellspong 2001, s. 134-135

³³ ”Kvinnan i mannens ställe”: *Signal* 1943:9

³⁴ ”Kvinnan i mannens ställe”: *Signal* 1943:9

Detta påverkade, menar hon, männens självbild och hade i förlängningen också en negativ effekt på deras insatser som frontsoldater.³⁵

Kühne tar upp kamratskap mellan män och kvinnor. Det handlar här dock inte om den form av kamratskap som uppkommer mellan soldater i krig, alltså en slags solidaritet och broderlig känsla, där svek mot en medsoldat var ett oförlåtligt brott. De båda författarna visar hur man under den här aktuella perioden kom att använda militära metaforer för att beskriva relationen mellan man och kvinna som en form av kamratskap relaterad till familjen. Fadern fungerar som överhuvud och bär ansvaret för sina trupper (sin familj). Modern är närmast i rang och tillsammans leder de familjen. Familjen blev en symbol för den gemenskap som formades under kriget. Denna utveckling var en direkt följd av första världskrigets utgång, och i de kvinnoorganisationer som nu uppkom fick kvinnorna lära sig betydelsen av kamratskap. Denna nya ideologi användes för att motivera kvinnans utträde i arbetslivet och gjorde att hon i många avseenden kom att framstå som mer jämlik med mannen.³⁶

”Europa på väg till en ny världsåskådning”. Dessa ord inleder artikeln ”Kvinnan - självhärskare i sitt rike”. Inledningsvis ges en redogörelse för kvinnans situation i 1800-talets England utifrån två fall. Syftet är att visa på missförhållanden. Den ena kvinnan såldes likt boskap på marknaden och tvingades av sin nye vandra till hans hus iförd en grimma. Den andra kvinnan sägs ha sålts till en värdshusvärd. I artikeln framhålls att dessa båda kvinnoöden inte utgjorde några unika fall. Kvinnorna betraktades under 1800-talet som ägodelar där mannen i kraft av sin ställning som det starkare könet kunde kontrollera och styra henne efter behag.³⁷ Artikel-författaren tar tydligt avstånd från tanken på denna form av kvinnoförtryck och markerar att man i det nationalsocialistiska Tyskland brutit med sådana föreställningar om manlig dominans.³⁸

Jämställdheten mellan könen är också temat för artikeln ”En kvinna med självaktning kan icke ingå ett lagligt äktenskap”. Titeln är tagen från kvinnosakskvinnan och advokaten Anita Augspurg. Det framhålls i artikeln att kvinnorna fått en starkare självkänsla och kompetens sedan slutet av 1800-talet. Detta var en förutsättning för deras allt starkare ställning i sam-

³⁵ Hagemann 2002, s. 3-18

³⁶ Kühne 2002, s. 233-247.

³⁷ ”Kvinnan – självhärskare i sitt rike”: *Signal* 1943:20

³⁸ Hellspång 2001, s. 100

hället och den likställdhet mellan könen som artikelförfattaren menar att man nu uppnått. I den ena artikeln betonas att alla nedvärderande yttranden om det kvinnliga könet måste försvinna. Enligt artikelns författare hade kvinnans nya ställning i samhället mött motstånd och lett oreda och förvirring, men numera var det, framhålls det, självklart att alla individer ska behandlas och bemötas på samma sätt. Nästa steg i utvecklingen var att bereda väg för kvinnors medverkan inom politik och rättsväsen.³⁹

Den bild som ges här går i viss mån stick i stäv med den bild som Mosse ger av den nazistiska genuspolitiken, vilken enligt honom präglades av det traditionella familjeidealet. Han visar att det nazistiska manlighetsidealet var mångfasetterat. Å ena sidan betonades ett kroppscentrerat mansideal, där den välproportionerliga manliga kroppen ses som en symbol traditionellt ”manliga” egenskaper kopplade till styrka, å andra sidan premierades den traditionellt borgerliga familjemodellen och ett mer husligt mansideal. En gemensam nämnare var dock mannens primat och strävan att rensa bort alternativa mansideal, som exempelvis den homosexuella mannen. Det som var annorlunda och inte passade in i den etablerade mallen framställdes som avvikande och fel. Alla som stod utanför, oavsett om det handlade om ras, kön eller läggning uppfattades som motståndare till det nazistiska samhället och dess genusordning.⁴⁰ Artiklarna i *Signal* pekar i riktning mot en genusordning präglad av ett större mått av jämställdhet. Frågan är om detta bara var en produkt av krigets nödvtång eller om det var ett uttryck för en radikal omvärdering av relationen mellan könen.

3.3 Europatanken – en tysk uppgift

Under rubriken ”Solidaritet” ges en vision av ett enat Europa under tysk ledning. I artikeln, vilken är från mars 1942, bemöts den, som man menar, lögnaktiga bild som från västmakternas sida getts av Tyskland och dess bundsförvant Italien allians med Japan i kriget mot USA. Detta åtagande innebar ingalunda att man uppgivit Europatanken och solidariteten med Europa och dess stater.⁴¹ I artikeln behandlas också den europeiska koloniseringen av Afrika och dess konsekvenser i form av rasblandning. Skarp kritik riktas mot västmakternas användning av svarta trupper i den europeiska krigsföringen, vilket var något som även Tyskland kunde ha gjort men som man avstått ifrån av ideologiska skäl. Att en svart soldat skulle strida

³⁹ ”Kvinnan – självhärskare i sitt rike”: *Signal* 1943:20

⁴⁰ Mosse 1996, s 56-80, 160-164; Mosse 1966, 39-55

⁴¹ ”Solidaritet? ”: *Signal* 1942:3

för Tyskland mot en annan stat på europeisk mark var otänkbart, menar artikelförfattaren, som ger en rad exempel på hur bland annat Frankrike och England utnyttjade sina koloniu-
dersåtar för krigsbruk på för dem främmande mark. Boerkriget och boxarupproret i Kina
nämns som avskräckande historiska exempel.⁴² Författaren försöker i detta fall framställa
Tyskland som det goda exemplet, samtidigt som andra nationer ställs på prov för deras hand-
lingar. En förstärkning av budskapet sker och emfatiskt trycker man på känsloladdade punkter
hos sina läsare med avsikten att få fram sitt budskap.⁴³

Kongoakten, en internationell överenskommelse som undertecknades i Berlin 1885 och som
reglerade kolonialmakternas rättigheter i området, spelar en väsentlig roll i denna artikel. Det
var, betonas det här, England som förbröt sig mot detta avtal genom att i augusti 1914 skicka
krigsfartyg in i tyska Östafrikas territorialvatten och anfälla Togo. Ytterligare skildringar av
västmakternas brott mot Kongoakten anges i artikeln, vars syfte är att visa att det 1914 var
Storbritannien, inte Tyskland, som genom sitt agerande i Afrika förstört Västerlandets solida-
ritet och dessutom åsamkat den afrikanska befolkningen stort lidande. På de tyska förslagen
om en fredlig uppgörelse i Afrika hade engelsmännen inte velat lyssna. Kriget där hade skör-
dat stora offer. Bara i tyska Östafrika uppgick dödsoffren till 750 000, vilket motsvarade en
tiondel av den infödda befolkningen. Tyskarna stod på naturbefolkningens sida och den stora
boven i dramat var obestriddligen England som gång på gång satt sina erövringar före den vä-
sterländska solidariteten.⁴⁴ Ytterligare händelseskildringar som går i samma spår som tidigare
beskrivna händelser där det verkar som att författarna är eniga och konsekventa i den bild som
presenteras. En förstärkande konkretion tycks vara närvarande.⁴⁵

Den västerländska solidariteten framträder här som ett propagandistiskt slagord med stort
symbolvärde. Tyskland framstår som Västerlandets försvarare, medan västmakternas age-
rande beskrivs som ett hot mot Europa och dess framtid. En rad parametrar och exempel
nämns för att styrka detta påstående. Angloamerikaner får kritik för hanteringen av bolsjev-
ismens utbredning. Hur kunde Europa lämnas åt sitt öde och hamna under bolsjevismens
grymma regim, frågar sig artikelförfattaren. Ärelystnad och girighet anges betyda mer för
britterna än att bevara den västerländska solidariteten. Att bara observera utan att agera när

⁴² ”Solidaritet? ”: *Signal* 1942:3

⁴³ Hellspång 2001, s. 127

⁴⁴ ”Solidaritet? ”: *Signal* 1942:3

⁴⁵ Hellspång 2001, s. 126-127

bolsjevismen breder ut sig över Europas småstater och ödelägger Europa går inte an, menar artikelförfattaren. Tyskland framträder här som räddaren i nöden.⁴⁶

I en artikel från augusti 1942 med titeln ”Europas samhörighet i livskampen” betonas att ett enat Europa under tysk ledning var ett måste för de europeiska staternas överlevnad och existens. Att övriga stater skulle falla in i ledet bakom Tyskland framställdes som en självklarhet.⁴⁷ Europa hade en skyldighet att följa Tyskland, och detta var den enkla förklaringen till varför nationalsocialisternas utrikespolitik var så aggressiv och krigsinriktad. Den var nödvändig och fullt naturlig med tanke på att lotten hade fallit på det tyska folket att leda ett enat Europa mot fiender. En fiende som tidigare nämnts var bolsjevismen och det Sovjetunionen som stod bakom. I artikeln anläggs ett socialdarwinistiskt perspektiv, och det framhålls att naturens eviga lagar även gäller oss människor och vår tillvaro. Den historiska utvecklingen visar, påpekas det, att två grundpelare bär upp den europeiska gemenskapsordningen, nämligen självbevaringsdriften och viljan till förökning å ena sidan och evolutionen å den andra. Det handlar om en livskamp som alla levande skapelser i universum utkämpar och vill vinna. Artikelförfattaren anknyter här till den tyske filosofen Ernst Krieck och hans teorier om naturens lagar, vilka enkelt förklarar går ut på att den starkaste överlever och blir dominant. Denna teori för tankarna till rasfrågan, en av nationalsocialisternas viktigaste grundpelare rent politiskt. Den vita, germanska, ariska rasen, till vilken de nordiska folken hör, anges som den självklart överlägsna i människornas värld och det är därför givet att andra lägre stående raser måste ses skyldiga i att underordna sig denna.⁴⁸

Drömmen om Norden är en gammal tysk tradition med vyer av röda hus med vita knutar omringat av berg och sjöar. Det fanns en föreställning om Norden som ett urhem för de germansk-nordiska förfäderna. Liknande idéer frodades också i de nordiska länderna, men när de sammankopplades med nazistiskt tankegods var det många som reagerade negativt och tog avstånd från den tyska propagandan. Professorer vid universiteten med kopplingar till Tyskland påpekade gång på gång detta för sina tyska kolleger och framhöll sina landsmäns ovilja att politiskt engagera sig för Tysklands sak i Europa.⁴⁹

⁴⁶ ”Solidaritet? ”: *Signal* 1942:3

⁴⁷ Hellspong 2001, s.100

⁴⁸ ”Europas samhörighet i livskampen”: *Signal* 1942:15

⁴⁹ Almgren 2005, s. 19

”Europas enande kan blott bli resultatet av en tysk seger”. Dessa ord är faktiskt tagna ur den engelska tidskriften *Nineteenth Century*, som relateras i en artikel i *Signals* februarihäfte. Artikeln belyser det hot mot ett enat Europa som bolsjevismen representerade. Sovjetunionens aggressiva krigsföring satte käppar i hjulet för Tysklands strävanden att ena Europa. Englands pragmatiska lösningar var inget alternativ, och artikelförfattaren frågar sig hur ett land som inte ens var en fast del av den europeiska kontinenten kunde göra anspråk på att få utforma dess framtid.⁵⁰ Dessa uttalanden fortlöper kontinuerligt och återfinns i majoriteten av artiklarna och det ideologiska budskapet tycks inte förändras.⁵¹ Artikeln är indelad i tre stycken, som metaforiskt sammanfattar den tyska Europapolitikens principer: *England vill inte..., Sovjetunionen skulle gärna vilja... och endast Tyskland förmår det...* Europas enande är den gemensamma nämnaren:

Det vore i sanning den säkraste vägen att skapa en europeisk union, om England förlorade kriget. Tyskarna ha såväl under det senaste som under nu pågående krig bevisat, att de äro den starkaste makten i Europa. Detta ha de sin överlägsenhet i fråga om invånareantal, sin militära duglighet, sitt mod, sin vetenskapliga och organisatoriska begåvning, sin borgerliga och militära disciplin och sitt geografiska läge, som ger dem betydande militära fördelar att tacka för.⁵²

Ovanstående citat är ett intressant vittnesbörd om tyskarnas ambitioner att skapa ett enat Europa under tysk ledning. Europatanken är väldigt påtaglig i artikeln. Artikeln framställer tyskarna som det rätta folket att ta sig an uppgiften att ena och leda Europa och att skydda kontinenten från dess två stora fiender. Hotet kommer dels från Storbritannien, som med sovjetisk hjälp för sin pragmatiska politik, och dels från Sovjetunionen och dess ambition att skapa ett kommunistiskt Europa. Det retoriska budskapet i förhållandet mellan avsändare och mottagare gör sig påtagligt. Läsaren ska påverkas så pass mycket att hen blir övertygad om att det som författaren till artikeln skriver i sin text är sant.⁵³

Kriget uppfattades som en maktkamp mellan stormakter och detta fick som konsekvens att Sveriges makthavare inte såg striderna som en ideologisk strid. Därigenom lade man inte skulden på Tyskland som nation för krigshändelserna. Man målade upp en större bild där det

⁵⁰ ”Europas enande”: *Signal* 1943:2

⁵¹ Hellspong 2001, s 126-127

⁵² ”Europas enande”: *Signal* 1943:2

⁵³ Hellspong 2001, s. 100-101

talades om att hela Europa stod i skuld i denna fråga och att Hitler och Tyskland inte var den enskilt utpekande faktorn till kriget. I november 1940 uttalade sig dåvarande chefredaktören för tidningen *Arbetet* och blivande försvarsministern, Albert Vougt sig om krigshändelserna. Han insinuerade klart och tydligt att statsmännen runt om i Europa hade varit inkapabla att skapa det demokratiska och humana klimat som förespråkats.⁵⁴

3.4 Tyskland i framtiden – visioner och ideologier

I en artikel i *Signals* februarihäfte 1941 med titeln ”Allt för fosterlandet” ges en redogörelse om NSDAP och dess socialpolitiska visioner. Det framhålls att partiet ”har lyckats rycka det tyska folket med sig och har kunnat skapa den modernaste socialstaten i världen.” Syftet med denna artikel var att förklara och tydliggöra för läsarna hur det nationalsocialistiska tyska arbetarpartiets organisation såg ut och vilka mål och visioner som låg till grund för partiet samt att undanröja eventuella missförstånd eller felaktiga föreställningar om partiet. Inledningsvis hänvisas till den nationella misär som rådde i Tyskland efter första världskriget. Omänsklighet, förnedring och svält är tre starka slagord som lyfts fram i artikeln. Det framgår tydligt att man söker sympati genom att relatera till historiska händelser som ligger nära i tid och minne hos det tyska folket.⁵⁵

Artikeln sociala och ideologiska funktion är att upprätta och smutskasta. Syftet är att visa hur NSDAP bidragit till att återupprätta Tyskland som stat och folk och att ställa de västliga segrarmakterna mot väggen för deras handlingar efter första världskriget. Ur ett ideologikritiskt perspektiv i anknytning till Hellspongs metod har jag identifierat textens mottagare, sociala mål och värderingar.⁵⁶ Mottagarna är likasinnade och tyskorienterade nordbor som ska fås att inse hur orättvist Tyskland behandlats av västmakterna. Sociala mål är att skapa en samhörighet och en förståelse för nazistpartiets politik. Värderingarna kristalliseras kring begreppet orättvisa som går som en röd tråd genom hela texten och som kopplas till kritik mot västmakterna. Detta vävs samman med indirekta lovord och hyllningar till Adolf Hitler, som utan att hans namn nämns framställs som en frälsare som räddat Tyskland från förnedring och nöd. Det framhålls vidare att Hitler inte drevs av partipolitiska ambitioner utan att hans främsta ambition var att ena en nation. I detta konstaterande finns en indirekt kritik både mot

⁵⁴ Richardson 1996, s. 197

⁵⁵ ”Allt för fosterlandet!”: *Signal* 1941:8

⁵⁶ Hellspong, s. 133-135

det demokratiska systemet, där politiska partiet tävlar om väljarnas gunst. Hitler däremot gav, betonas det i artikeln, inga löften och han försökte heller inte smickra folket. Han tog sin utgångspunkt i tyskarnas berättigade frustration över landets förnedring och återgav dem deras nationella stolthet. I artikeln lovordas det tyska folkets goda egenskaper. Enighet, flitighet och ärlighet är tre attribut som specifikt lyfts fram. Vidare påpekades med indirekt anspelning på det politiska våld som nationalsocialisterna tillgrip mot politiska motståndare att det var nödvändigt att ”sopa rent i eget hus” innan folket kunde återvinna den frihet och ära som det förtjänade.⁵⁷

Artikeln illustreras med en bild på en tysk familj bestående av man, hustru och två barn (en pojke och en flicka). Texten under bilden anger att NSDAP ser som en av sina främsta uppgifter att värna om familjen och se till att tyska familjer får ett tryggt liv med förvärvsarbete åt männen och goda hem för kvinnorna där barnen kan växa upp till en ljus framtid. Framtidsvisionen och samhällsideologin framträder tydligt i denna artikel. Familjen framställs här som den viktigaste byggstenen i det nationalsocialistiska samhällsprojektet och familjepolitiken framstår här som en hörnsten i partiets politiska agenda.⁵⁸ . Denna familjeideologi spelar en viktig roll för upprätthållande av den sociala ordningen och den tyska familjens betydelse för det totala kriget understryks. Allt detta framställs öppet och det ideologiska budskapet tycks inte ge upphov till några tvetydigheter.⁵⁹ Under kriget kom dock, som jag visade ovan, denna familjeideologi att ifrågasättas.

Sista delen av artikeln handlar om hur det är att vara nationalsocialistisk partimedlem. Artikelförfattaren bemödar sig om i att poängtera partiets sociala mångfald och betonar att alla tyska män, som uppfyllde gällande raskriterier, i princip kunde bli medlemmar i partiet. Bland partiets medlemmar finns allt från stenläggare till affärsmän. Inga titlar användes på partimötena utan endast den sedvanliga hälsningen ”Heil Hitler” med tillhörande handrörelse, vilket var en markering av den klassöverskridande gemenskap som gällde inom partiet. Även om alla som var av tyskt blod kunde bli medlemmar, fanns det även andra kriterier som politisk övertygelse, kampanj, ett gott rykte och en stark karaktär. Ansökningar om medlemskap prövades i varje enskilt fall med utgångspunkt från dessa kriterier. Partimedlemmarna utgjorde med andra ord en sammansvetsad grupp, förenade av en stark känsla av samhörighet

⁵⁷ ”Allt för fosterlandet!”: *Signal* 1941:8

⁵⁸ ”Allt för fosterlandet!”: *Signal* 1941:8

⁵⁹ Hellspong 2001, s. 101-103

och förbundenhet med deras ledare, Adolf Hitler.⁶⁰ Artikeln är förtätad och innehåller många symbolord som exempelvis klassöverskridande gemenskap, samhörighet och kamp mot orättvisa, och det propagandistiska budskapet döljs delvis bakom det vid denna tid omhuldade kärnfamiljsidealet.

I artikeln ”Europas sköld” från mars 1943 behandlas frågan om vilken betydelse den enskilde soldatens personliga egenskaper och skicklighet hade under en tid då teknik och materiell utrustning blev allt viktigare. Artikelförfattaren vänder sig mot uppfattningen att den enskilde soldatens individuella skicklighet och duglighet inte skulle vara av samma betydelse som tidigare i historien. Som exempel nämns de restriktioner ifråga om krigsmateriel som Tyskland ålades genom Versaillesfreden, vilket bland annat innebar förbud mot att tillverka tunga vapen som stridsvagnar, flygplan och artilleripjäser. I artikeln ställs frågan hur detta påverkat den tyska soldatutbildningen och om soldaterna skulle ha varit annorlunda om dessa restriktioner inte funnits.⁶¹ Artikeln fastslår att så antagligen inte varit fallet och konstaterar:

Och hade inte just det faktum, att den enskilde tyske soldaten så lång tid hade kunnat trotsa sina fienders överlägsenhet i fråga om material, bevisat, att en beslutsam, dödsföraktande människa är överlägsen det blinda materialet?⁶²

Soldatandan framställs alltså som minst lika viktig som den materiella utrustningen och det betonas att den tyske soldaten har sin stolthet och gör sin plikt för fosterlandet med värdighet.⁶³ Tapperhet, uthållighet, plikttrohet och offerberedskap anges som utmärkande karaktärsdrag hos den typiske tyske soldaten som sätter en ära i att göra sin plikt gentemot folket och fosterlandet. Dessa ideal förs tillbaka till Fredrik den stores tid, och den kungens reformer och insatser för att stärka den preussiska krigsmakten lyfts fram liksom också dennes betoning av att göra sin plikt mot fosterlandet.⁶⁴ Historiska händelser tycks användas som ett redskap till att övertyga och påverka läsarna av texten. Författaren är helt öppen med vad som ska förmedlas, den tyska soldatandan och dess storhet.⁶⁵

⁶⁰ ”Allt för fosterlandet!”: *Signal* 1941:8

⁶¹ ”Europas sköld”: *Signal* 1943:6

⁶² ”Europas sköld”: *Signal* 1943:6

⁶³ Hellspång 2001, s. 127

⁶⁴ ”Europas sköld”: *Signal* 1943:6

⁶⁵ Hellspång 2001, s. 100-101

Artikeln drar paralleller till erfarenheterna från första världskriget, som medfört att den tyske soldaten tillsammans med andra nationers soldater lärt känna kamratanda och samhörighet i kampen för överlevnad. Med inlevelse skildras det hårda livet i skyttegravarna och hur känslan av kamp och utsatthet skapat den ödesgemenskap, som utgjort grogrunden för den nationella pånyttfödelsen och nationalsocialismens uppkomst i första världskrigets efterdyningar. NSDAP genomtyrades av militära traditioner, vilket avspeglades i de principer om ledarskap, disciplin och organisation som tillämpades inom partiet. Den tyska krigsmakt som 1935 började byggas upp på nytt var, framhålls det, inspirerad av den nationalsocialistiska världsskådningens politiskt revolutionerande anda.⁶⁶

Soldatanda, eller soldatisk kamratskap, har varit en allt genomtyrande kraft i världskrigen. Efterdyningarna av första världskriget skapade, som Kühne framhåller, en mytbild av detta fenomen som var ett övergripande tema i alla nationers arméer. Genom veteransammankomster, krigsskildringar och vittneshandlingar uppstod en mall för hur en soldats anda skulle vara. Ett underförstått medlidande och en djup vänskap soldater emellan målas upp som ideala attribut. En förbundenhet med andra män i samma situation runt om i världen växte fram. Oavsett om det var soldater som låg i skyttegravar under första världskriget eller krigade vid fronten vid Omaha Beach under andra världskriget var soldatandan – känslan av gemenskap och förbundenhet – densamma.⁶⁷

”Om den tyska socialismens väsen” är en artikel utgiven 1944, i det elfte numret av svenska *Signal*.⁶⁸ Socialism och frihet är två begrepp som kontinuerligt figurerar i denna text.⁶⁹ Den inleds med en berättelse om två män med olika åsikter om en text och som under diskussionens lopp. Den ene menar att texten är ett enastående exempel på en ytterst välskriven roman, medan den andre anser att det handlar om ett reportage.⁷⁰ Budskapet i artikeln är att perspektivet avgör hur saker och ting tolkas och förstås och att detta gäller även för nationalsocialismen. Det som vissa människor ser som oetiska ståndpunkter, hemska vanföreställningar, frihetsberövning etc., ser andra som ekonomisk trygghet, samhörighet, civilisering och tradition mm.

⁶⁶ ”Europas sköld”: *Signal* 1943:6

⁶⁷ Kühne 2002, s. 237-238

⁶⁸ ”Om den tyska socialismens väsen”: *Signal* 1944:11

⁶⁹ Hellspong 2001, s. 134-135

⁷⁰ ”Om den tyska socialismens väsen”: *Signal* 1944:11

Artikeln lyfter fram NSDAP:s strävan att förena vad som här betecknas som den tyska socialismen, vilken ställs i motsats till den marxistiska, med europeiska frihetsideal och kulturella traditioner, och den har en klart antikapitalistisk tendens. Vid sidan av kritiken mot kapitalismen, som sägs ödelägga den europeiska gemenskap som man vill skapa, lyfts också med ett citat av Hermann Göring alla yrkesgruppers lika värde fram. Detta exemplifieras med en jämförelse mellan de tyska gruvarbetarnas insats på hemmafronten och de tyska soldaternas vid krigets front. Alla små pusselbitar räknas och är en del av slutprodukten, vilken nås genom hårt arbete och hängivenhet för uppgiften.⁷¹ I bakgrunden finns den protestantiska arbetsetiken och den lutherska kallelseläran, vilken här presenteras i en sekulär version.⁷²

Detta ligger i linje med Mosses forskningsresultat. Han framhåller i sitt verk *Nazi Culture* att den nationalsocialistiska ideologin betonade jämställdheten mellan de olika yrkesgrupperna, förutsatt givetvis att personen ifråga var arier. Den fattige springpojken var lika mycket värd som affärsmannen eller advokaten, och alla kunde, förutsatt givetvis att personen ifråga var arier, bli medlemmar i det nationalsocialistiska partiet. I Hitler Jugend skulle den manliga ungdomen lära sig att sätta nationens och kollektivets intresse före sitt eget. De skulle med andra ord fostras till altruism och offervilja i den nationalsocialistiska regimens tjänst.⁷³

I artikeln ”Om den tyska socialismens väsen” understryks just dessa ideal. Här betonas att en god partimedlem måste visa prov på solidaritet och beredvillighet att dela med sig. En företagsledare måste se till sina anställdas intresse och fick inte stoppa alla vinster i egen ficka för att använda dem till privat lyxkonsumtion. Att på detta sätt försumma sina anställda sägs vara liktydigt med forna tiders slaveri, något som förbjudits i alla civiliserade länder. I artikeln lyfts det preussiska kulturella arvet fram och får stå som en symbol för arbetet på att skapa ett gott samhälle, präglad av modernitet och framgång.⁷⁴

Europatanken spelar en viktig roll i *Signal*. Detta kommer klart till synes i en artikel under rubriken ”Politiska soldater i Europa”. Här betonas också vikten av en gemensam identitet;

⁷¹ ”Om den tyska socialismens väsen”: *Signal* 1944:11

⁷² Mosse 1966, s. 235-236

⁷³ Mosse 1966 s.286-287

⁷⁴ ”Om den tyska socialismens väsen”: *Signal* 1944:11

Politiska soldater i Europa? Skulle det icke vara begripligare, mera lovande och tjänligt för den europeiska livskänslans stadfästande, om man redan nu talade om en enhetlig politisk soldatanda i Europa? ⁷⁵

Artikelförfattaren lyfter fram Europatanken och de strävande efter ett gemensamt Europa som gjort sig gällande genom historien. Tidigare forskning har visat att denna tanke var starkt framträdande i Tyskland i början av 1900-talet, och att nationalsocialisterna fångade upp denna vision om ett enat Europa.⁷⁶ I den här aktuella artikeln knyts visionerna om ett nytt Europa samman med det pågående kriget och strävan att skapa en ny världsordning under tysk ledning. Soldatandan utgör ett centralt tema, och man associerar till historiska händelser för att stärka sina argument och åsikter. En historisk förgrundsgestalt som nämns är Fredrik den store. I artikeln skildras hur män från olika stånd och klasser förenats i kampen för ett nytt och enat Europa.⁷⁷

Hur ska då denna Europatanke drivas och genomföras på mest optimala sätt? Artikelförfattaren lyfter fram kampens betydelse och betonar den tyska nationens ledande roll i denna kamp. De som kämpar för detta ideal betecknas som ”politiska soldater” – soldater vid fronten och soldater på hemmafronten. Styrka och soldatanda är centrala begrepp i argumentationen. Det handlar här om militär styrka och om soldatiska egenskaper som självupppoffring, kampanda och disciplin. Förenade under tysk ledning ska de europeiska nationernas soldater föra denna plan om en europeisk nyordning i hamn. Bland dessa soldater finns allt från holländska blomsterhandlare till danska kontorsarbetare. Målet är att skapa en nytt Europa, präglad av den soldatanda som formats under kriget. Tack vare soldaternas tappra uppoffringar och goda kamp hoppas man kunna skapa ett enat och starkt Europa.⁷⁸

⁷⁵ ”Politiska soldater i Europa”: *Signal* 1945:2

⁷⁶ Mark Hewtison, Matthew D’Auria, (eds), *Europé in Crisis: Intellectuals and the European Idea, 1917-1957*, New York 2012, s. 64-65

⁷⁷ ”Politiska soldater i Europa”: *Signal* 1945:2

⁷⁸ ”Politiska soldater i Europa”: *Signal* 1945:2

4. Sammanfattning och resultat

Min undersökning har handlat om vilka framtidsvisioner som framträdde i den svenska versionen av propagandaskriften *Signal* och vilken roll den nationalsocialistiska ideologin spelade i detta sammanhang. Detta har konkretiserats i frågor om framställningen av Europatanken, familj och genusrelationer samt betydelsen dels av det svenska och nordiska, dels av rasfrågan. Att besvara denna frågeställning har varit en utmanande men givande uppgift. Jag ska nu försöka sammanfatta resultaten och ställa dem i relation till tidigare forskning och till min analytiska ram.

Den nationalsocialistiska ideologin i *Signal*

Den nationalsocialistiska ideologi som spreds i *Signal* var mångfasetterad. Artiklarna som publicerats i tidskriften har blandad karaktär och handlade om allt från vapenproduktion till mode. Något som jag fann intressant var den idealbild som målades av den tyska familjen, vilken innehåller både moderna och traditionella drag. I linje med den traditionellt borgerliga genusordningen framställs mannen som den starka och trygga familjeförsörjaren, kvinnan som den mjuka och omhändertagande och barnen som lydiga och formbara. Denna familjepolitik var inte unik för Tyskland; samma ideal finns också i den nordiska folkhemspolitiken.⁷⁹ I artiklar i *Signal* målas en idealbild av en tysk välmående och modern kärnfamilj upp där alla samverkar till det gemensamma bästa. Detta budskap var tänkt att attrahera de nordiska läsarna. För vem vill inte känna tillhörighet och gemenskap i en välmående familj? Detta ligger i linje med det Mosse framhåller om den tyska socialpolitiken och värmandet om kärnfamiljen.⁸⁰

Framställningen av den nationalsocialistiska ideologin tog sig olika uttryck. En del artiklar är subtila, nästan kryptiska, medan andra har ett mer specifikt och tydligt budskap. Offerrollen spelar en viktig roll i de tidigare artiklarna. Tysklands, som man menar, nesliga behandling efter första världskriget och det tyska folkets heroiska offervilja lyfts fram i ett historiskt perspektiv. Senare utvecklades denna offerroll till en frälsarroll med fokus på Tysklands kamp

⁷⁹ Kari Melby, Anu Pylkkänen, Bente Rosenbeck, Christina Carlsson Wetterberg, *Inte ett ord om kärlek, äktenskap och politik i Norden 1850-1930*, Göteborg 2006, s. 11-24.

⁸⁰ Mosse 1966, s. 34, 88, 296

för att stoppa den bolsjevism som hotade att ödelägga hela Europa. Propagandan är väldigt tydlig i denna fråga. Det var Tysklands uppgift att befria och ena de europeiska folken och under sin ledare Adolf Hitler skapa ett enat Europa. Räddaren har han kallats inom den tidigare forskningen, räddaren av ett Tyskland i nöd där hans närmsta anhängare kallades apostlar.⁸¹

Signal gör sig här till ett språkrör för ”Det framtida Europa”, och Europatanken spelar en central roll i den ideologi som kommer till uttryck i de analyserade artiklarna. Att framställa det nazistiska Tyskland som en frälsare av Europa och måla upp en vision om ett enat Europa under tysk ledning är som jag ser det denna propagandaskrifts huvudsakliga syfte. Västmakterna smutskastas lika mycket som bolsjevikerna i Ryssland, medan de nordiska folken beskrivs i positiva ordalag. Syftet var här att förmedla en känsla av germansk-nordisk gemenskap. Denna gemenskapstanke lyfts också fram i den tidigare forskningen på området, som exempelvis hos Almgren. Även Mosse betonar rasaspekten och kopplingen som görs mellan germanska nordbor och tyskar i detta avseende. De ansågs vara goda representanter för den ariska rasen och kännetecknas av gemensamma kroppsliga attribut med avseende på längd, ansiktsdrag och kroppsbyggnad.⁸²

Signal är en propagandatidskrift i den tyska krigföringens tjänst. Ord och bilder hade tagit vapnens och bombers plats, men ändamålet var det samma. Målet var att övertyga sina läsare att Tyskland var den ledande makten och måla upp en vision om ett enat Europa under tysk ledning. Man kunde här relatera till de tyskvänliga stämningar som sedan länge fanns i Sverige. Vilket genomslag denna propaganda hade vet vi inte, men man kan nog anta att den inte var helt verkningslös, åtminstone inte under de första åren. Efter ockupationen av Paris hade Tyskland Västeuropa i sitt våld. Vid denna tidpunkt intensifierade enligt Richardson de tysksvenska kontakterna med studiebesök och utbyten inom såväl militären som journalistkåren. Efter kriget uppkom en debatt om dessa kulturkontakter och om eftergifterna gentemot Tyskland, vilka bedömdes vara omoraliska och felaktiga. Särskilt skarp var kritiken mot att de svenska järnvägarna upplåtits för transport av tyska trupper, den så kallade permittentrafiken 1940-43.⁸³ Man kan emellertid se denna politik också som ett uttryck för de tyskvänliga

⁸¹ Mosse 1966, s. 235

⁸² Mosse 1966, s. 64-65

⁸³ Richardson 1996, s. 11-13

stämningar som trots allt funnits i landet under kriget och som propagandan i tidskriften *Signal* försökte stimulera och stärka.

Framtidsvisionerna och Europatanken

Drömmen om ett enat Europa har som jag redan påpekat en central ställning i *Signal*. Solidaritet och broderskap är två viktiga begrepp i detta sammanhang. Solidariteten mellan de så kallade ”politiska soldaterna” i Europa, alltså alla de som ställde upp i kampen för det nya Europa, betonas. Här kan man som sagt se en förskjutning från en tysk offer- till en frälsarroll. Först söker man sympati genom att hänvisa till världskrigets efterdyningar och dess negativa följder för det tyska folket. Man ville visa hur NSDAP lyft vilsna tyskar ur det tillstånd av förnedring som rådde då. När Tyskland återfått sin styrka var tiden inne för nästa steg i utvecklingen, revanschen. Tyskland med dess ledare Adolf Hitler framställs som frälsare och beskyddare. Detta lyfts också fram av Mosse som den centrala faktorn i det nazistiska budskapet.⁸⁴

Upprättelse och revansch är två nyckelbegrepp som genomsyrar denna berättelse. Det var nu tyskarnas ansvar att axla rollen som Europas räddare och beskyddare mot dess fiender. Dessa fiender inkluderade västmakterna med deras brist på solidaritet och broderskap men representerades främst av bolsjevismen, och ett tema i *Signal* är att kommunismens och Sovjetunionens utbredning måste stoppas till varje pris. Europatanken har gamla anor. Mina tankar går här till Napoleon och hans strävan att erövra och ena Europa. Några sådana jämförelser görs dock inte i det material jag har analyserat.

Framtidsvisionerna som förs fram i artiklarna är ömsom tydliga, ömsom mer subtila. De är i många fall kopplade till idén om en social välfärdsstat och till det ideologiska fundament som NSDAP:s politik vilade på. Med hjälp av artiklar om det nationalsocialistiska folkhemmet ville man förmedla framtidstro och hopp om en stabil och fredlig framtid. Bilden av den tyska familjen spelar även här en väsentlig roll. Broderskap och solidaritet mellan familjemedlemmar blev en vital byggsten i den idealbild av framtiden som *Signal* propagerade för. Bosse

⁸⁴ Mosse 1966, s. 78

Schön betecknar den tyska propagandan som ett ”andligt vapen” där förmågan att styra massorna sågs som ett nödvändigt och möjligen avgörande medel i Hitlers stora plan.⁸⁵

Kamratskap är ett begrepp som har analyserats i undersökningen. Kamratskap mellan familjemedlemmar jämförs med kamratskap mellan soldater ute på fältet. En gemensam faktor är samförstånd och gemenskap, som förenar soldaterna i skyttegraven med kvinnor och män som gör en insats i det civila livet. Alla arbetar troget för det gemensamma målet, Tysklands seger i kriget och skapandet av det nya Europa. Styrka och soldatanda är två andra viktiga begrepp som använts i många av texterna som har analyserats. Framtidsvisionerna skulle realiseras genom den styrka såväl på det civila som på det militära området, och denna styrka krävde soldatanda i form av egenskaper självuppoftning, kampanda och disciplin. Mosse diskuterar hur föreställningar om kamratskap genomsyrade den nazistiska social- och familjepolitiken och visar hur detta gemenskapsideal kom att påverka tyskar inom olika samhällsklasser och yrkesgrupper.⁸⁶

Familjen och relationen mellan män och kvinnor

Relationen mellan män och kvinnor är ständigt närvarande i de undersökta artiklarna. I de tidigare artiklarna är det den traditionella borgerliga familjebilden som målas upp, men de könsstereotypa rollmönstren ersätts senare av en mer gränsöverskridande genusordning. Detta sker i samband med presentationen av fenomenet ”totalt krig”, vilket innebar att hela samhället ställdes i krigets tjänst och att kvinnor trädde in på tidigare mansdominerande arbetsplatser. Detta lyfts även fram av Hagemann i hennes undersökning av genusidealens förändring i krigets skugga.⁸⁷ Krigets händelseförlopp krävde att alla tyskar skulle hjälpa till i det totala kriget. ”Kvinnan i mannens ställe” och ”Kvinnan – självhärskare i sitt rike” är rubriken på två artiklar som speglar denna utveckling. Jämställdhet framställs som ett eftersträvansvärt mål i artiklar från krigets slutskede om kvinnornas insatser på arbetsmarknaden. Som tidigare nämnts framhålls också kamratskap mellan män och kvinnor, vilket kan ses som en konsekvens av den nya jämställdhetsideologin men också den folkhemsgemenskap över nationsgränserna som skulle råda i det nya Europa. Detta går, som jag framhöll ovan, till delar stick i stäv med de resultat som Mosse presenterar i sina arbeten.

⁸⁵ Böhme & Schön 2005, s. 6

⁸⁶ Mosse 1966, s. 298, 315

⁸⁷ Hagemann 2002, s. 31

Rasfrågan och det svenska och nordiska

Till min förvåning var det endast få artiklar som handlade om Sverige, eller om Norden över huvud taget. Som framhållits av bland andra Almgren men också av Mosse, fanns det i Tyskland romantiska föreställningar om Norden och dess länder. De germanska nordborna ansågs utgöra en viktig del i det nya Europa, som Signal propagerade för.⁸⁸ Inte heller judefrågan tas upp, och några direkta rasistiska uttalanden har jag inte stött på i de analyserade artiklarna. Detta ligger i linje med det som Böhme skriver i sin sammanfattning av budskapet i *Signal*:

Signal var en propagandaskrift, men den avhöll sig från alltför enkelspråkiga och grova tongångar. Detta bidrog säkerligen till att den under de första åren var så efterfrågade.⁸⁹

Detta kan kopplas till det som Richardson framhåller beträffande de svenska studieresorna till Tyskland i början av kriget och den beundran som många svenskar kände för den mäktiga grannen i söder. De imponerades av tysk kultur och teknik och givetvis också av de militära framgångarna som gjorde Tyskland till den militärt styrande makten på kontinenten. Många svenskar betraktade Tyskland som den givna segraren i kriget och som den ledande makten i ett nyordnat Europa.⁹⁰

Jag har i min undersökning inspirerats av Hellspongs modell för textanalyser med sikte på propaganda och ideologikritik och försökt finna värdeladdade signalord, ideologiska kopplingar, kategoriseringar och fiendebilder. Bland de signalord jag identifierat framträder solidaritet, fosterland, kamratskap, soldatanda och det nya Europa framstår som särskilt viktiga. Fienden representeras främst av bolsjevismen och i viss mån också av de kapitalistiska västmakternas politiska ledning. Det finns ibland en viss motsägelse i budskapet, vilket är särskilt framträdande på genusområdet. Signal propagerar både för en mer traditionell genusordning med mannen som familjens överhuvud och för ett mera modernt och jämställt genusideal, präglad av kamratskap mellan könen.

⁸⁸ Mosse 1966, s. 57-59

⁸⁹ Böhme & Schön 2005, s. 16

⁹⁰ Richardson 1996, s. 200

5. Käll- och litteraturförteckning

Källor

- Bildtidningen Signal* 1941:8
Bildtidningen Signal 1942:3
Bildtidningen Signal 1942:7
Bildtidningen Signal 1942:15
Bildtidningen Signal 1943:1
Bildtidningen Signal 1943:2
Bildtidningen Signal 1943:9
Bildtidningen Signal 1943:20
Bildtidningen Signal 1944:11
Bildtidningen Signal 1945:2

Litteratur

- Almgren, Birgitta E., *Drömmen om Norden: nazistisk infiltration i Sverige 1933-1945*, 2005, Stockholm 2005
- Böhme, Klaus-Richard & Schön, Bosse, *Signal – Nazitysklands propaganda i Sverige 1941-45*, Stockholm 2005
- Hagemann, Karen, "Home/Front. The Military, Violence and Gender relations in the Age of the World Wars; Hagemann, Karen & Schüler-Springorum, Stefanie (eds), *Home/front : the military, war, andgender in twentieth-century Germany*, Oxford 2002
- Hellspång, Lennart, *Metoder för brukstextanalys*, Lund 2001
- Hewitson, Mark & D'Auria, Matthew (eds), *Europe in Crisis: Intellectuals and the European Idea, 1917-1957*, New York 2012
- Melby, Kari, Anu Pylkkänen, Rosenbeck, Bente, Carlsson Wetterberg, Christina, *Inte ett ord om kärlek, äktenskap och politik i Norden 1850-1930*, Göteborg 2006
- Kühne, Thomas, "Comeradship. Gender Confusion and Gender Order in the German Military, 1918-45": Hagemann, Karen & Schüler-Springorum, Stefanie (eds), *Home/front : the military, war, andgender in twentieth-century Germany*, Oxford 2002
- Linder, Jan, *Andra världskriget och Sverige. Historia och mytbildning*, Stockholm 1997
- Mosse George L., *The Image of Man: The creation of Modern Masculinity*, Oxford University Press, New York 1996
- Mosse George L., *Nazi Culture: Intellectual, Cultural and Social Life in the Third Reich*, London 1966

- Richardson, Gunnar, *Beundran och fruktan. Sverige inför Tyskland 1940-1942*, Stockholm 1996
- Östling, Johan, *Nazismens sensmoral. Svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdyning*, Stockholm 2008